

Gabriel Marcel filozófiájának irracionalizmusa

Marcelt a francia egzisztencializmus jobbszárnyának vezéréként, a francia katolikus egzisztencializmus megalapozójaként tartják számon. Filozófiai felfogását Schelling, Kierkegaard, Bergson és mások nézetei alakították. 1929-ben áttér a katolikus hitre, s ez a nyíltan bevallott, vallásos értelemben vett megtérés egész későbbi tevékenységére rányomja bélyegét. 1950-ben a „*Humani generis*“ pápai enciklikában a Vatikán hivatalosan megróta, és a skolasztikus dogmatikával összeegyeztethetetlennek nyilvánította az egzisztencializmust, ezek után Gabriel Marcel inkább „neoszokratizmusnak“ vagy „keresztény szokratizmusnak“ titulálta saját tanait. Ez az új elnevezés azonban nyilván nem hatott ki filozófiájának tartalmára, bölcselete továbbra is azt célozta, hogy — nem hagyományos eszközökkel — hozzájáruljon a katolikus vallásosság megszilárdításához. Filozófiája tartalmánál fogva a vallásos egzisztencializmus katolikus változatát jelenti, míg a protestáns változatot K. Barth „dialektikus teológiája“, az idealista verziót pedig M. Buber elmélete képviseli.

Gabriel Marcel — akárcsak a tomisták — megpróbálja alárendelni a filozófiát a teológiának. Nyíltan visszautasít mindenféle racionalizmust, elszigeteli a filozófiát minden olyan gondolkodási rendszertől, amely igényt tart a tudományos objektivitásra. Azt követeli a bölcselétől, hogy ha el akarja kerülni önmaga megtagadását, ne vonzódjék és ne közeledjék az objektivitáshoz. Olyan filozófiai doktrínát kívánt megteremteni, amely nem veszi figyelembe az objektív tudományos megismerés módszereit és következtetéseit. Meg van győződve arról, hogy „...a filozófiai tanból, a tudományhoz viszonyítva, teljes egészében hiányzik az érvelés, bár pozitív értéket birtokolhat“ (G. Marcel: *Schelling fut il un précurseur de la philosophie de l'existence?* Revue de métaphysique et de morale, 1957. 72.) Tulajdonképpen azt hangsúlyozza, hogy csak az ilyen filozófia képvisel értéket. Az objektív megismeréssel szemben tanúsított magatartása egyaránt vonatkozik az anyagi és a szellemi világra. Szembehelyezkedik mind a „gondolkodó gondolattal“ (la pensée pensante), mind a „gondolt gondolattal“ (la pensée pensée) mint objektívizált s következőképpen hamis gondolattal. Ebben kell keresnünk e filozófus arra irányuló igényét, hogy elkerülje a materializmust és az idealizmust. Saját elméletét így jellemzi: „...a legnagyobb erőfeszítés arra nézve, hogy megszakítsa a kapcsolatot az idealizmussal, bármilyen legyen is az.“ (G. Marcel: *Être et avoir*. Paris, 1935. 35.) Itt a szubjektum, a gondolkodás objektívizálódására gondol. Számára elfogadhatatlan az az elv, mely szerint a kezdeti, objektívnek és nem szubjektívnek tartott szellem közvetve hozzáférhető volna a logikai elemzés és a racionális megismerés révén. Ez nem jelenti általában az idealizmus elutasítását, csak egy sajátos radikális idealizmust fejez ki, amelyben a szellemet nem fogadják el a megismerés tárgyaként. Marcel attól félt, nehogy a megismerés tárgyának elfogadott szellemet a racionális megismerés szintjére süllyesszék. A francia bölcselő így módon visszautasítja a Hegel-féle idealista pánlogizmust és a Leibniz típusú pluralizmust. De az elméleti-kognitív szubjektív idealizmust nem azért nem fogadja el, mert idealizmus, hanem azért, mert ez a szubjektum—objektum viszonyát gondolati síkra vetíti, és a megismerhető, valamint a felette elmélkedő, őt gondoló tényező közötti viszonyként, a megismerendő és annak megismerése közötti relációként fogja föl.

Az irracionalizmus és az objektívizmusellenesség a katolikus egzisztencialista filozófiában elválaszthatatlan egységben van. Visszautasítja azt, hogy a különböző jelenségeket dolgokként, a maguk objektivitásában vizsgálják, s ez az álláspont kiegészül a megismerés, az „absztraktizáló szellem“ ésszerű, logikai eszközeinek elvetésével. Marcel ezt úgy éri el, hogy a szubjektum és objektum közötti kognitív viszonyok filozófiáját az érzelmi viszonyok — a „megszánás“, a „részvét“ — bölcselétével helyettesíti. Íme, így távolodik el nála a filozófia alapvető kérdése a megismerés anyala és tárgya közötti viszonytól, s ölt új formát, válik a szenvedés és a szenvedő közötti viszonyvá. Ezenfelül a szenvedés és a szenvedő szerves egységet alkot: nem létezik szenvedés szenvedő nélkül, és fordítva, nincs any, aki ne szenvedne. Az „elvi koordinálás“ nem tűnik el, hanem csak új

érzelmi színezetet kap, két eleme egyre inkább közeledik az elválaszthatatlan idealista egység felé.

Marcel egzisztencializmusának érzelmi színezete sajátos, ennek megértéséhez tisztázunk kell, milyen helyet foglal el saját spekulációiban „probléma” és „misztérium” ellentéte. Bölcselőnk a következő meghatározást adja: „A probléma valami furcsa dolog, amivel szembetaláljuk magunkat, ami elállja utunkat.” (I. m. 100.) Az „ÉN” kívülről elemzi ezt a „furcsa dolgot”, objektíve közeledik hozzá, mintha tőle független volna. A probléma a logikum szférájában található. Egészen más a misztérium tartalma. „A misztérium — írja — az a furcsa dolog, ami megragad engem, s éppen ezért lényege nem található meg teljes egészében előttem. Ebben az esetben a bennem lévő és az előttem lévő közötti különbség elveszti jelentőségét.” (Uo.) A misztérium nem helyezi szembe a szubjektumot az objektummal, az „ÉN”-t a „NEM-ÉN”-nel, a megismerő embert a megismerendővel. Bennem foglaltatik, belőlem fakad, egységbe vonja az „ÉN”-t és a „NEM-ÉN”-t, túllépi az elmélkedés Körét, eltörli a határokat a „rajtam kívüli” és a „bennem létező” között. Ugyanakkor a misztériumra nem alkalmazható semmiféle objektív, logikai értelmezés, így körvonalazódik az áttérés a metaproblémába.

Marcel a Harvard Egyetemen tartott előadásorozatában kijelentette, hogy mi egyelőre a probléma szféráján belül vagyunk, s éppen ezért jelenik meg az izgalmas kérdőjel a külvilágra vonatkozóan. Ez a probléma annál inkább izgalmas, mivel a legkevésbé sem tudunk választ adni a felmerült kérdésre. Amikor átléptük a metaprobléma területét, meghaladtuk a belső és a külső közötti határsávot is, s így maga a probléma mint olyan szűnik meg létezni.

A francia filozófus úgy akarja megoldani a filozófia alapvető kérdését, hogy megkerüli a létezés, az ontológia problémakörét, s helyébe a létezés, az ontológia misztériumát állítja. A metafizika — a fizikától eltérően — a nem-problémák szellemi világát jelenti, mivel a misztérium „a titokzatosság felé forduló reflexiót”, a lét alapvető rejtelve felé fordulást fejezi ki, e lét megértése arra szólít fel, hogy mozgásba hozzuk a személyiséget; ez az egzisztencia mindaddig hozzáférhetetlen, amíg mi az objektív-tudományos megismerés probléma jellegű, elméleti, logikus, racionális szintjén vagyunk.

Marcelnél a problémáról a misztériumra való átmenet semmiképpen nem jelent agnoszticizmust, ellenkezőleg — miként ő maga aláhúzza — ez az agnoszticizmus visszahúzódsával egyenlő. Kijelenti: az agnoszticizmus zsákutcáját csak akkor tudjuk kikerülni, ha a probléma megszűnik problémának lenni, s ezzel elveszti az adott személyre nézve a maga hozzáférhetetlenségét. Meggyőződése szerint az agnoszticizmust a tudatlanság vezeti, a misztérium ontológiája viszont megvilágosít. S Marcel mégsem bírálja az agnoszticizmust, ugyanis elfogadja azt a tételt, mely szerint a létezés a tudomány eszközeivel nem ismerhető meg. Nem veti el, hanem éppenséggel kiemeli a racionális megismerés korlátait. Mint a tudományos gondolkodás erőtlenségének többi agnosztikus megfogalmazója, a francia filozófus is ugródeszkának használja föl az agnoszticizmust az intuitív fideizmusra való átmenet számára. Az elmélkedő ismeretelméleti álláspont bírálata nem a gyakorlathoz — a meg nem ismert legyőzésének eszközehez — vezet, hanem a hithez, szerinte ez teszi lehetségessé azt, ami a megismerés számára lehetetlen.

Marcel szétszakítja a kapcsolatot a hiteles igazság és a bebizonyítottság, meg-alapozottság, igazoltság között. A misztérium sajátja az „együttérés (résztvét)” a lét iránt, ez „a pozitív megismerés transzcendenssé tételét” jelenti. (I. m. 26.) Ez vezet el a szubjektum és objektum közötti természetfeletti egységhez, amelyet nem lehet kifejezni a szemléletek, fogalmak és szavak képeiben. Ami számomra hiteles, azt már nem kell ellenőrizni, nem szükséges felülvizsgálni: mi állapítjuk meg az „azonnali közvetlenséget”. Marcel megpróbálja bizonyítani: az igazság nem más, mint „... az evidencia egyik fajtája, de rendkívüli mértékben különbözik a karteziánus evidenciától, amely a világos és nyilvánvaló eszmékhez kapcsolódik”. (I. m. 67.) Íme tehát milyen megvilágításra gondol Marcel az agnosztikus homályllyal szemben: „Minden abszolút értelemben megérthetetlen marad akkor, ha valaki a lét szóba a tárggyal összehasonlítható valamit foglal bele.” (I. m. 76.)

A lét és a tudat közötti szakadék egzisztencialista áthidalása rokonságban van a „fenomenológiai intencionalitással”. A szándékosság az a sui generis értelmezése az érzelmi jellegű intuícióra épül, s érzékszervi, nem pedig kognitív irányulást jelent. Ennek nyomán Gabriel Marcel kiemeli: „Az én gondolkodásom elsősorban az érzetekben gyökerezik.” (I. m. 83.) Az intenció ilyen értelmezése megőrzi a szubjektív idealista lényegét, s tükrözi azt, hogy véglegesen szakított a szándékosság értelmi intuícióként történő magyarázatával. Marcel a karteziánus cogitótól eljut az „én vagyok”-hoz, ahonnan az „én hiszek”-ig már csak egy lépést kell tennie. Egy ilyen alapokra épített filozófia nem más, mint a vallás előszobája.

Amikor Marcel eltávolítja a metafizikából a tárgynak tárgyként történő analízisét, ugyanakkor következetesen kizárja a jelenségek közötti objektív kapcsolatokat is. A „reális” kapcsolatok helyét a „szubjektumközi” összefüggések veszik át, s ezek prototípusa nem az alany és a tárgy, nem az „ÉN” és a „NEM-ÉN”, hanem az „ÉN” és a „TE”, a szubjektum és szubjektum közötti viszony. Az „objektív valóság” átadja helyét a „második személynek”. A „jelenlét” egyik fő kategóriává válik. Az oksági kapcsolat — az objektív kölcsönös feltételezettség többi formájával együtt — elveszti ontológiai jelentőségét. Felváltja a hit, szeretet, odaadás, hűség, felelősségtudat, tisztetet, hódolat, szívéllyesség és hozzáférhetőség. „Lenni annyit jelent, mint szeretni” — íme ez a lételmélet számára készült jellegzetes formula. Valaki másnak „TE”-ként, vagyis más „ÉN”-ként történő értelmezése ellentmond az „Ő” fogalmának, amely mint konkretizált más leereszkedik egészen a dolog szintjéig. Más szóval a viszonyok, kapcsolatok, függések értelmezéséből így vagy úgy eltűnik az objektívitás. Felváltja a szubjektumköziség, s ez hasonlít a Jaspers-féle „kommunikálás”-hoz.

Mindez érinti az emberek közötti viszonyokat és nem kevésbé a kapcsolatokat általában. A természet jelenségei kisebb mértékben érdeklik a szerzőt. Egzisztencialista lételmélete határozottan természetiségellenes. Mihelyt szóba kerülnek a természeti dolgok közötti viszonyok, ez az ontológia a szubjektumközi érzelmi jelleghez hasonlóan ítélik. A francia bölcselő felhívja a figyelmet arra, hogy a természet objektív megismerése nem vezet el az igazsághoz. Felteszi a kérdést: „Hogyan lehetséges, hogy az, amit mi valóságnak vagy [...] természetnek nevezünk, válaszoljon az embernek az igazság keresésében?” (I. m. 38.) Ez az az egyik alapvető pont, ahol az „antropológia” átcsap a teológiába: a természeti jelenségek — mivel teremtettek — nem vezetnek a „személytelen” uralmához, hozzásegítik az embert ahhoz, hogy lelkesedjék az alkotóért, közvetítve ezzel az átmenetet az „abszolút személyiséghez”, a keresztény teizmus abszolút „ÉN”-jéhez.

Kétségtelen, hogy Marcel elméletének középpontjában etikus-vallásos és nyilvánvalóan irracionalista tételeket találunk. A francia gondolkodó kereszténység-apológiája azonban gyökeresen különbözik a katolicizmusra jellemző hagyományos skolasztikus módszerektől. A szerző úgy véli, hogy lehetetlen és elfogadhatatlan a vallást tudományos alapokra helyezni, éppen ezért visszautasítja az Isten létezésének racionális bizonyítását. Kijelenti: az istenség az objektív tudomány által hozzáférhetetlen, külön világhoz tartozik. Egy ilyen világban azonban a lét irracionális jellegű, s így az Isten fogalma az objektív világ határain kívül kerül. Marcel számára az Isten létezik, de nincs felruházva objektív léttel, nem tartozik a „dolgok” világhoz, „nem lehet ábrázolni”, nem lehet meghatározni, „nem lehet elgondolni”, mivel a hitet elgondolni annyit jelent, mint nem hinni. A megismerés és a hit világa két külön síkon, különböző „regiszterben” található. Ekképpen a francia bölcselő felhasználja a kettős igazság elméletének középkori változatát annak érdekében, hogy visszaverje a világra és a megismerésre vonatkozó tudományos felfogást. Filozófusunk az emberek közötti valóság viszonyokat igyekszik behelyettesíteni a teológiai, etikai-vallásos viszonyokkal, megpróbálja igazolni, hogy az Isten, az isteni „TE” csak az érzelmi állapotok közvetítésével, az emberek mint személyek közötti szeretet segítségével, nem pedig racionálisan fogható fel.

Látható tehát, hogy a filozófus Gabriel Marcel nem antropocentrista, hanem teocentrista. Az emberszeretet alapja nem más, mint az istenszeretet, a másokhoz mint „Isten fiaikhoz” való viszonyulás, az „emberek közötti” testvériség pedig a Krisztusban való testvériséget jelenti. A világ a maga egészében csak egy összekötő kapocs a közlés és a Teremtő között. Marcel szerint a való világ a maga sokféleségével a „TE” pluralitását jelenti, ez egészül ki az abszolút „TE”, „ÉN”-jével. Az ember viszonya az Istenhez alanyközi, érzelmi jellegű lesz, a nyilvánvalóságra, reményre, megalázkodásra épül, visszautasítja, sőt megtiltja a logikai érvelést és az ésszerű igazolást.

Gabriel Marcel Istene — egész irracionális bölcséleti konstrukciójával összhangban — nem a szemléletesség, nem a megismerés tárgya, nem bizonyítható, s nincs is szüksége erre, nem fogadja el az igazolást. Ez az Isten a legfőbb „TE”. Gabriel Marcel így ír: „Azt hiszem, le kell mondanunk az Isten-ok eszméjéről, arról az Istenről, aki magában összpontosítja az egész okságot, le kell mondanunk az okság fogalmának mindenféle teológiai használatáról [...] az az Isten, akinek a halálát Nietzsche bejelentette, a hagyományos arisztotelészi — tomista Isten, az Első-Lökés-Isten volt.” (*L'homme problématique*, 63.)

Megjegyezhetjük: míg Jacques Maritain arra törekszik, hogy megfiatalítsa a tomizmust, addig Marcel igyekszik visszaadni a létnek metafizikai elsődlegességét, azt, ami a transzcendentális kanti idealizmusból hiányzik, s teszi ezt annak érdekében, hogy mindenek fölé helyezze az elvek csalhatatlan világát.

A „misztériumba“ beszüremkedett istenség gondolatát Gabriel Marcelnél a „megtestesülésre“ vonatkozó elmélet közvetíti. Ennek a teóriának az lenne a feladata, hogy helyettesítse és megoldja a pszichofizikai kérdéseket. A szóban forgó elmélet szorosan kapcsolódik a „lenni“ és a „birtokolni“ („lét“ és „birtoklás“) kategóriáinak elhatárolásához, a szerző egzisztencialista elméletében gyakran felhasználja ezt a megkülönböztetést. A „birtokolni“ egy dologhoz, egy tárgyhöz, valami olyasmíhez való viszonyulást feltételez, amit el lehet határolni, el lehet idegeníteni tőlem, amivel szemben én közömbös lehetek. Viszont az „ennek vagy annak lenni“ elválaszthatatlan önmagamtól. Ebben különbözik az „én vagyok“ a „nekem van“-tól. Nyilvánvaló, hogy Gabriel Marcel itt olyan dichotómiát vezet be, amely analóg a német egzisztencialistákra jellemző „nem-autentikus“ és „autentikus“ megkülönböztetéssel.

Erre a megkettőzésre épül a „megtestesülés“ eszméje. Az „én testem“ nem jelent birtoklást, vagyis viszonyt valami máshoz, elidegenedethez. Az „enyém“ kifejezést itt nem abban az értelemben használjuk, hogy „nekünk van“, hanem úgy, hogy „vagyunk“. Pontosabban az én testem biztosítja a „lenni“ és a „birtokolni“ közötti elhatárolást, mivel a test jelenléte minden birtoklásnak feltétele. Az ilyen értelmezésnek semmi köze ahhoz a Feuerbach-i materialista tételhez, mely szerint „lenni annyit jelent, mint testnek lenni“. A Marcel-féle „megtestesülés“ egyenes ellentéte a materializmusnak. Ezzel kapcsolatban a szerző figyelmeztet: „A materializmusnak mint olyannak itt nincs helye. Ez a kijelentés annyiban igazolódik, amennyiben a testem dezobjektíválódik [...] ha nem objektíve veszszük.“ (I. m. 46.) A „lenni“ kategóriájának a szellem szférájában, a szubjektivitás perspektívájában van értelme.

A „megtestesülés“ kiemeli, hogy Marcel idealista módon oldja meg a filozófia alapvető kérdését. Az „ÉN“ megtestesülése kifejezi a „misztérium“ szemedőjével befedett test másodlagos jellegét. Az „ÉN“ nem az én testem, hanem az „én életem“. Nem objektív, nem megismerhető, hanem valamilyen emocionális, akaratos jellegű. A szellem, a testtől eltérően, nem a lét és a birtoklás közötti szakadékokat fejezi ki, hanem a tiszta létezését.

Marcel a „megtestesülés“ gondolatát áthelyezi az egész természetre, így a természet az abszolút „ÉN“ megtestesülésévé alakul. Az én „megtestesülésem“ biztosítja a „világegyetemben-létezését“; testem révén megbarátkozom az egyetemes testtel: „a »külsőnek« nevezett világnak, a maga létezési módja révén, ugyanolyan létezése van, mint az én testemnek, amelytől csak farsztozott intellektuális erőfeszítés által tudom elvonatkoztatni magam.“ (I. m. 47.) Az ilyen egységteremtés minden kétséget kizárva idealista. „A világ annyiban létezik, amennyiben viszonyítom hozzá magamat, ez a viszonyítás ugyanolyan jellegű, mint a saját testemhez történő viszonyítás, vagyis annyiban van, amennyiben megtestesült vagyok.“ (Journal Métaphysique, 1920. 3.)

Az irracionalista egzisztencializmus visszautasítja az „absztrakció szellemét“, védelmébe veszi a „konkrét ontológiát“. Gabriel Marcel úgy vizsgálja az általánosítást és az elvonatkoztatást — nem kevésbé az objektivitást —, mintha az egyike volna a legnagyobb filozófiai rossznak. Arra szólít fel, hogy hagyjunk föl az absztrakcióval, s fogadjuk el a konkrétat, az egyedit, az egyetlent. Kéri a „lényeg“ elutasítását a maga sajátosságával és különbségeivel rendelkező partikuláris létezés javára. Mivel azonban az emberről van szó, ez feltételezi, hogy lemondjunk a társadalmi élet általános elveiről és törvényszerűségeiről, s visszautasítsuk az „ember általában“ fogalmát. E fogalmat Marcel „a racionalisták által kieszelt tiszta fikciónak“ tartja, a „személyiség általában“, az „ÉN általában“ az „ÉN“-re utal, aki mint egyetleniségben konkrét személyiség különbözik a többi „ÉN“-től. Az objektivizmussal szembehelyezve az értelmezett szubjektivizmus kiegészül azzal a szubjektivizmussal, amelyet a személytelenséggel szembeni ellentétként értelmez.

Hibáznánk, ha Marcel felhívását a konkrétúra úgy értelmeznénk, mintha az a metafizikus absztrakcióktól a dialektikus konkrét felé irányuló ugrás volna. Filozófiája antidialektikus. Az egyedi itt elszakad az általánostól, szembekerül vele. Határozottan elkülöníti az egyetlent az általánostól, nem a dialektikus logikát védelmezi, hanem a metafizikus alogizmust. Ugyanúgy, ahogy számára idegen a jelenség és a lényeg dialektikája, s a misztérium nem válik problémává annak érdekében, hogy ne változzék megismerhetővé az, amit konkrétnek nevez, szintén nem jelent teljesebb következtetést, amelyet a logikai elemzés és a konkrét fogalmával azonos absztrakció közvetít. Marcel „konkrétja“ irracionális. Prelogikus, nem árnyalt szinkretizmus ez, semmiképpen nem a megértett logikai konkrét.

Marcel, elvetve az elvonatkoztatást, szükségképpen eljut az általános és a partikuláris közötti metafizikus szakadékhöz és ellentétéhez. A „partikuláris“ „általánossá“ vagy egyetemessé válik. Az „egzisztenciális antropológia“ kizárja a tár-

sadalomra, a történelemre, az osztály-emberre vonatkozó „logikai absztrakciókat”, s az egyedi „ember” metafizikus elvontságával operál. Az egzisztencialista ember-tan paradoxonja abban áll, hogy maga ez a megismételhetetlen egyetlenség válik az antropológiai absztrakciók számára általánosító jelzéssé. Az „absztrakció szelleme” — miként azt a szerző kiemeli — a „legfélelmetesebb” formát a kommunista rendszerben ölti (bár nemcsak ennek a rendszernek a jellemzője), helyettesíti az emberi létet az absztrakt eszmével, s ily módon megfoszt minden embert attól, hogy kifejezze szeretetét más emberek és az emberi létezés iránt, mivel a személyiséget csak mint „termelő egységet” nézi a társadalmi összefüggésben. (G. Marcel: *The Existential Background of Human Dignity*. London, 1963. 123.)

Az embertani absztrakció nyilvánvalóan jelentkezik egész gondolatmenetében. A lételeméletben oly döntő szerepet játszó szeretet fogalma természetesen elvont, metafizikus jellegű lesz, elszigetelődik mindenféle körülménytől. Marcel úgy véli, hogy a társadalmi osztály vagy az elvek iránti hűség üres elvontság. Ennek következtében az odaadás és az árulás — mivel megfosztják társadalmi ismérveiktől — mint etikai fogalmak elvesztik társadalmi telítettségüket, erkölcsi tartalmukat, egyedi abszolútumokká alakulnak. Ugyanez tapasztalható akkor is, amikor az elidegenedés marxi fogalmát elemzi, s elveti e kategóriát konkrét társadalmi korlátai, antikapitalista tartalma miatt. Kétségtelen, hogy az egzisztencialista antropológizmus a konkrét fogalmakat individualista absztrakciókká fejleszti.

Marcelnek a léte és birtoklásra vonatkozó elmélete arra szolgál, hogy ezen keresztül eljusson a jelenkori civilizációnak s főleg a szocialista világnak és a szocialista eszméknek a bírálathoz. A tőkés rendet mint „ipari társadalmat” szintén bírálja. Kritikai szkepticizmusát azonban nem a kapitalista gazdasági rendszer ellen, hanem a tőkés világban — de nem kevésbé a szocializmusban — létező műszaki civilizáció ellen irányítja. Megállapítja, hogy a műszaki civilizáció az embert szubjektumból objektummá, „ÉN”-ből tárggyá, tevékeny harcosból, „létezőből” „birtoklóvá” változtatja. Szerinte ez a folyamat a kollektivitás és a társadalmisítás következtében kiszélesedik, s a szocializmusban éri el csúcspontját. A személyiséget a társadalom ellenpólusának tartja, nem a társadalomnak mint meghatározott történelmi szerkezetnek konkrét értelmezésével operál, a személyiséget sem a maga társadalmi konkrétságában értelmezi, hanem a „társadalom” és a „személyiség” absztrakcióival dolgozik. Nem nehéz azonban észrevenni, hogy Marcel vallásos egzisztencializmusa tartalmaz egy bizonyos fokú sajátos bírálatot is a modern burzsoá kultúrában meghonosodott személytelen formák ellen.

Látható, hogy az antropológiai metafizika alapot nyújt a gyakorlati következtetések számára is. Marcel felfogása jó egyetértésben van az irracionálizmussal és a fideizmussal, ugyanakkor antikommunista kicsengésű, s éppen ez távolítja el J.-P. Sartre régebbi látásmódjától.

Az antropológiai absztrakciók helyettesítik a konkrét társadalmi megismerést, s ennek következtében eltűnnek a különbségek a két együtt létező rendszer között. Marcel nem nyilvánít ellenérzést a szocialista építés elméletével és gyakorlatával szemben. Azt tartja, hogy az elszemélytelenedés és a személyiség feloldódása a társadalomban gyakorlatilag azonos „az absztrakció szellemével”, a műszaki haladást, a megszervezést, a kollektívizmust állandó veszélynek tekinti. Azt állítja, mindez arra irányul, hogy a társadalomban — állítólag a kommunista rendszerre jellemző módon — felbomlassza a személyiséget. Marcel antropológiája eltekint a társadalmi viszonyok objektív rendszerétől, csak az egyes személyek alanyköziségére utal, s éppen ezért idegen és hozzáférhetetlen számára az emberközi kapcsolatoknak az az új szerkezete, amelyben a kollektívizmus válik a sokoldalú fejlődés alapjává. Kijelenti: az egyenlőség összeegyeztethetetlen a szabadsággal.

A Marcel által védelmezett etika — minden individualizmusa ellenére — nem egoista, hanem „a második személyre összpontosul”. Ennek következtében kiemeli, hogy az „egzisztenciális” világban a viszonyok a személyek között léteznek, a racionális kapcsolatok helyét átveszik az érzelmi-etikaiak: az Isten, az isteni „TE” csak a szeretet, nem az ész révén hozzáférhető.

Az általa kidolgozott altruista és filantróp etika vallásos elemekkel telített. Az emberszeretetet nem emeli a vallásos kultusz rangjára — miként azt Feuerbach tette —, az istenszeretetet propagálja Isten minden teremtményére nézve. Visszatartja a személyiség alárendelését a társadalomnak, az emberi személyiséget csak a „legfőbb személyiségnek”, az abszolút istenségnek veti alá. Etikáját bevonja a vallásos irracionálizmus, áthatja az a hit, hogy ez a világ egyedi, s átítatja a túlvilági életbe vetett hit. A távlati örök boldogság vallásos, irracionalista reménye bizalmatlanságot táplál a történelmi előrehaladással, a társadalmi megújulással szemben.

Balázs Sándor fordítása